

MELEKLERİN VARLIĞI

Günümüz İslam âlimlerinden Risale-i Nur adlı Kur'an tefsirinin yazarı Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri, "SÖZLER" adlı eserinin 29. söz bölümünde Melaike'nin varlığını ispat ediyor.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından da basılıp Müftülüklerde ve Diyanet Kitabevlerinde de satışı yapılan "SÖZLER" adlı kitabın 29 . SÖZ bölümünden alınan MELAIKE İLE ilgili konuyu sunuyoruz.

Birinci Maksat

Melaikenin tasdiki imanın bir rüknüdür. Şu maksatta dört nükte-i esasiye vardır.

Birinci Esas

Vücudun kemali, hayat iledir. Belki vücudun hakiki vücudu, hayat iledir. Hayat, vücudun nurudur. Şuur, hayatın zıyasıdır. Hayat, her şeyin başıdır ve esasıdır. Hayat, her şeyi her bir zîhayat olan şeye mal eder. Bir şeyi, bütün eşyaya mâlik hükmüne geçirir. Hayat ile bir şey-i zîhayat diyebilir ki: "Şu bütün eşya, malımdır. Dünya, hanemdir. Kâinat, mâlikim tarafından verilmiş bir mülkümdür." Nasıl ki ziya ecsamın görülmesine sebeptir ve renklerin –bir kavle göre– sebab-i vücududur. Öyle de hayat dahi mevcudatın keşşafıdır. Keyfiyatın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'î bir cüzü, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüze sığdırmaya sebeptir. Ve hadsiz eşyayı, iştirak ve ittihat ettirip bir vahdete medar, bir ruha mazhar yapmak gibi kemalât-ı vücudun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecelli-i vahdettir ve kesrette ehadiyetin bir âyinesidir. Bak hayatsız bir cisim, büyük bir dağ dahi olsa yetimdir, garibdir, yalnızdır. Münasebeti yalnız oturduğu mekân ile ve ona karışan şeyler ile vardır. Başka kâinatta ne varsa o dağa nisbeten ma'dumdur. Çünkü ne hayatı var ki hayat ile alâkadar olsun, ne şuru var ki taalluk etsin. Şimdi bak küçük bir cisme, mesela bal arısına. Hayat ona girdiği anda, bütün kâinatla öyle münasebet tesis eder ki bütün kâinatla, hususan zeminin çiçekleriyle ve nebatatlarıyla öyle bir ticaret akdeder ki diyebilir: "Şu arz, benim bahçemdir, ticarethanemdir."

İşte zîhayattaki meşhur havass-ı zahire ve bâtına duygularından başka, gayr-ı meş'ur sâika ve şâika hisleriyle beraber o arı, dünyanın ekser envayıyla ihtisas ve ünsiyet ve mübadele ve tasarrufa sahip olur. İşte en küçük zîhayatta hayat böyle tesirini gösterse elbette hayat,

tabaka-i insaniye olan en yüksek mertebeye çıktıkça, öyle bir inbisat ve inkişaf ve tenevvür eder ki hayatın zıyası olan şuur ile akıl ile bir insan kendi hanesindeki odalarda gezdiği gibi o zîhayat kendi aklı ile avâlim-i ulviyede ve ruhiyede ve cismaniyede gezer. Yani, o zîşuur ve zîhayat manen o âlemlere misafir gittiği gibi o âlemler dahi o zîşuurun mir'at-ı ruhuna misafir olup irtisam ve temessül ile geliyorlar.

Hayat, Zat-ı Zülcelal'in en parlak bir bürhan-ı vahdeti ve en büyük bir maden-i nimeti ve en latîf bir tecelli-i merhameti ve en hafî ve bilinmez bir nakş-ı nezih-i sanatıdır. Evet, hafî ve dakiktir. Çünkü enva-ı hayatın en ednası olan hayat-ı nebat ve o hayat-ı nebatın en birinci derecesi olan çekirdekteki ukde-i hayatiyenin tenebbühü, yani uyanıp açılarak neşv ü nema bulması, o derece zahir ve kesrette ve mebzuliyette, ülfet içinde, zaman-ı Âdem'den beri hikmet-i beşeriyenin nazarında gizli kalmıştır. Hakikati, hakiki olarak beşerin aklı ile keşfedilmemiş.

Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki iki vechi, yani mülk ve melekûtiyet vecihleri temizdir, pâktır, şeffaftır. Dest-i kudret, esbabın perdesini vaz'etmeyerek doğrudan doğruya mübaşeret ediyor. Fakat sair şeylerdeki umûr-u hasiseye ve kudretin izzetine uygun gelmeyen nâpâk keyfiyat-ı zahiriyyeye menşe olmak için esbab-ı zahiriyyeyi perde etmiştir.

Elhasıl, denilebilir ki hayat olmazsa vücud, vücud değildir; ademden farkı olmaz. Hayat, ruhun zıyasıdır. Şuur, hayatın nurudur.

Mademki hayat ve şuur, bu kadar ehemmiyetlidirler. Ve madem şu âlemde bilmüşahede bir intizam-ı kâmil-i ekmele vardır. Ve şu kâinatta bir itkan-ı muhkem, bir insicam-ı ahkem görünüyor. Madem şu bîçare perişan küremiz, sergerdan zeminimiz, bu kadar hadd ü hesaba gelmez zevî'l-hayat ile zevî'l-ervah ile ve zevî'l-idrak ile dolmuştur. Elbette sadık bir hads ile ve kat'î bir yakîn ile hükmolunur ki şu kusûr-u semaviye ve şu buruc-u sâmiyenin dahi kendilerine münasip zîhayat, zîşuur sekeneleri vardır. Balık suda yaşadığı gibi güneşin ateşinde dahi o nurani sekeneler bulunur. Nâr nuru yakmaz, belki ateş ışığa meded verir. Madem kudret-i ezeliye bilmüşahede en âdi maddelerden, en kesif unsurlardan hadsiz zîhayat ve zîruhu halk eder ve gayet ehemmiyetle madde-i kesifeyi, hayat vasıtasıyla madde-i latîfeye çevirir ve nur-u hayatı her şeyde kesretle serpiyor ve şuur zıyasıyla ekser şeyleri yaldızlıyor. Elbette o Kadîr-i Hakîm bu kusursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle; nur gibi esîr gibi ruha yakın ve münasip olan sair seyyalat-ı latîfe maddeleri ihmal edip hayatsız bırakmaz, camid bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esîr maddesinden, hattâ manalardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halk eder ki hayvanatın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhanî mahlukları, o seyyalat-ı latîfe maddelerinden halk eder. Onların bir kısmı melaike, bir kısmı da ruhanî ve cin ecnaslarıdır.

Melaikelerin ve ruhanîlerin kesretle vücudlarını kabul etmek ne derece hakikat ve bedihî ve makul olduğunu ve Kur'an'ın beyan ettiği gibi onları kabul etmeyen, ne derece hilaf-ı hakikat ve hilaf-ı hikmet bir hurafe, bir dalaleet, bir hezeyan, bir divanelik olduğunu şu temsile bak, gör:

İki adam; biri bedevî, vahşi; biri medeni, aklı başında olarak arkadaş olup İstanbul gibi haşmetli bir şehre gidiyorlar. O medeni muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük bir haneye, bir

fabrikaya rast geliyorlar. Görüyorlar ki o hane; amele, sefil, miskin adamlarla doludur. Acib bir fabrika içinde çalışıyorlar. O hanenin etrafı da zîruh ve zîhayatlarla doludur. Fakat onların medar-ı taayyüşü ve hususi şerait-i hayatiyeleri vardır ki onların bir kısmı âkilü'n-nebattır, yalnız nebatat ile yaşıyorlar. Diğer bir kısmı âkilü's-semektir, balıktan başka bir şey yemiyorlar. O iki adam, bu hali görüyorlar. Sonra bakıyorlar ki uzakta binler müzeyyen saraylar, âlî kasırlar görünüyor. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve vüs'atli meydanlar vardır. O iki adam, uzaklık sebebiyle veyahut göz zayıflığıyla veya o sarayın sekenelerinin gizlenmesi sebebiyle; o sarayın sekeneleri, o iki adama görünmüyorlar. Hem şu perişan hanedeki şerait-i hayatiye, o saraylarda bulunmuyor. O vahşi bedevî, hiç şehir görmemiş adam, bu esbaba binaen görünmediklerinden ve buradaki şerait-i hayat orada bulunmadığından der: "O saraylar sekenelerden hâlîdir, boştur, zîruh içinde yoktur." der, vahşetin en ahmakça bir hezeyanını yapar. İkinci adam der ki: "Ey bedbaht! Şu hakir, küçük haneyi görüyorsun ki zîruh ile amelelerle doldurulmuş ve biri var ki bunları her vakit tazelandiriyor, istihdam ediyor. Bak, bu hane etrafında boş bir yer yoktur. Zîhayat ve zîruh ile doldurulmuştur. Acaba hiç mümkün müdür ki şu uzakta bize görünen şu muntazam şehrin, şu hikmetli tezyinatın, şu sanatlı sarayların onlara münasip âlî sekeneleri bulunmasın? Elbette o saraylar, umumen doludur ve onlarda yaşayanlara göre başka şerait-i hayatiyeleri var. Evet, ot yerine belki börek yerler; balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmekliği ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz. Adem-i rü'yet, adem-i vücuda delâlet etmez. Görünmemek, olmamaya hüccet olamaz. İşte şu temsil gibi ecrâm-ı ulviye ve ecsâm-ı seyyare içinde küre-i arzın hakaret ve kesafeti ile beraber bu kadar hadsiz zîruhların, zîşuurların vatani olması ve en hasis ve en müteaffin cüzleri dahi birer menba-ı hayat kesilmesi, birer mahşer-i huveynat olması, bizzarure ve bilbedahe ve bi't-tarîkı'l-evlâ ve bi'l-hadsi's-sadık ve bi'l-yakîni'l-kat'î delâlet eder, şehadet eyler, ilan eder ki: Şu nihayetsiz feza-yı âlem ve şu muhteşem semavat, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîşuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nurdan, ateşten, ışıktan, zulmetten, havadan, savttan, rayihadan, kelimattan, esîrden ve hattâ elektrikten ve sair seyyalat-ı latîfeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîşuurlara, şeriat-ı garra-yı Muhammediye aleyhissalâtü vesselâm, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan "Melaike ve cânn ve ruhaniyattır." der, tesmiye eder. Melaikenin ise ecsâmın muhtelif cinsleri gibi cinsleri muhtelifdir. Evet, elbette bir katre yağmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhaniyat dahi onların da pek çok ecnas-ı muhtelifeleri vardır.

Şu nükte-i esasiyenin hâtimesi:

Bi't-tecrübe, madde asıl değil ki vücud ona münhasır kalsın ve tabi olsun. Belki madde, bir mana ile kaimdir. İşte o mana, hayattır, ruhtur. Hem bilmüşahede madde, mahdum değil ki her şey ona ircâ edilsin. Belki hâdimdir, bir hakikatin tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki ona müracaat edilsin, kemalât ondan istenilsin. Belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas; hayattır, ruhtur, şuurdur.

Hem bizzarure madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki işler ve kemalât ona takılsın, ona bina edilsin; belki yarılmaya, erimeye, yırtılmaya müheyya bir kışırddır, bir kabuktur ve köpüktür ve bir surettir.

Görölmüyor mu ki gözle görölmeyen hurdebînî bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hal gösteriyor ki maddenin küçölüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezayüd ediyor, nur-u ruh teşeddüd ediyor. Güya madde incelettikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuur âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-u hayat daha şiddetli tecelli ediyor.

İşte hiç mümkün müdür ki bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuur ve ruhun tereşşuhatı bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtın, zîruh ve zîşuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki şu maddiyat ve âlem-i şehadetdeki mananın ve ruhun ve hayatın ve hakikatin şu hadsiz tereşşuhatı ve lemaat ve semeratının menabii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine ircâ edilip izah edilsin. Hâşâ ve kat'â ve aslâ! Bu hadsiz tereşşuhat ve lemaat gösteriyor ki: Şu âlem-i maddiyat ve şehadet ise âlem-i melekût ve ervah üstünde serpilmiş tenteneli bir perdedir.

İkinci Esas

Melaikenin vücuduna ve ruhanîlerin sübutuna ve hakikatlerinin vücuduna bir icma-ı manevî ile –tabirde ihtilaflarıyla beraber– bütün ehl-i akıl ve ehl-i nakil, bilerek bilmeyerek ittifak etmişler denilebilir.

Hattâ maddiyatta çok ileri giden hükemanın meşaiyyun kısmı, melaikenin manasını inkâr etmeyerek “Her bir nev’in bir mahiyet-i mücerrede-i ruhaniyeleri vardır.” derler. Melaikeyi öyle tabir ediyorlar.

Eski hükemanın işrakiiyyun kısmı dahi melaikenin manasında kabule muztar kalarak, yalnız yanlış olarak “Ukûl-ü Aşere ve Erbabü'l-Enva” diye isim vermişler.

Bütün ehl-i edyan “melekü'l-cibal, melekü'l-bihar, melekü'l-entar” gibi her nev'e göre birer melek-i müekkel, vahyin ilhamı ve irşadı ile bulunduğunu kabul ederek o namlarla tesmiye ediyorlar.

Hattâ akılları gözlerine inmiş ve insaniyetten cemadat derecesine manen sukut etmiş olan maddiiyyun ve tabiiyyun dahi melaikenin manasını inkâr edemeyerek (Hâşiye[1]) “Kuva-yı Sâriye” namıyla bir cihette kabule mecbur olmuşlar.

Ey melaike ve ruhaniyatın kabulünde tereddüt gösteren biçare adam! Neye istinad ediyorsun? Hangi hakikate güveniyorsun ki bütün ehl-i akıl, bilerek bilmeyerek melaikenin manasının sübutuna ve tahakkukuna ve ruhanîlerin tahakkukları hakkında ittifaklarına karşı geliyorsun, kabul etmiyorsun? Mademki Birinci Esas'ta ispat edildiği gibi hayat mevcudatın keşşafıdır, belki neticesidir, zübdesidir. Bütün ehl-i akıl, mana-yı melaikenin kabulünde manen müttefiktiler ve şu zeminimiz, bu kadar zîhayat ve zîruhlarla şenlendirilmiştir. Şu halde hiç mümkün olur mu ki şu feza-yı vesîa sekenelerden, şu semavat-ı latîfe mutavattininden hâlî kalsın?

Hiç hatırına gelmesin ki şu hilkatte cari olan namuslar, kanunlar kâinatın hayattar olmasına kâfi gelir. Çünkü o cereyan eden namuslar, şu hükmeden kanunlar; itibarî emirlerdir, vehmî düsturlardır, ademî sayılır. Onları temsil edecek, onları gösterecek, onların dizginlerini ellerinde tutacak melaike denilen ibadullah olmazsa o namuslara, o kanunlara bir vücud taayyün edemez. Bir hüviyet teşahhus edemez. Bir

hakikat-i hariciye olamaz. Halbuki hayat, bir hakikat-i hariciyedir. Vehmî bir emr, hakikat-i hariciyeyi yüklenemez.

Elhasıl, madem ehl-i hikmetle ehl-i din ve ashab-ı akıl ve nakil manen ittifak etmişler ki mevcudat, şu âlem-i şehadete münhasır değildir. Hem madem zahir olan âlem-i şehadet, camid ve teşekkül-ü ervaha nâmuvafık olduğu halde bu kadar zîruhlarla tezyin edilmiş. Elbette, vücud ona münhasır değildir. Belki daha çok tabakat-ı vücud vardır ki âlem-i şehadet onlara nisbeten münakkaş bir perdedir. Hem madem denizin balığa nisbeti gibi ervaha muvafık olan âlem-i gayb ve âlem-i mana, ervahlar ile dolu olmak iktiza eder. Hem madem bütün emirler, mana-yı melaikenin vücuduna şehadet ederler.

Elbette bilâ-şek velâ şüphe, melaike vücudlarının ve ruhanî hakikatlerinin en güzel sureti ve ukûl-ü selime kabul edecek ve istihsan edecek en makul keyfiyeti odur ki Kur'an, şerh ve beyan etmiştir. O Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan der ki: "Melaike, ibad-ı mükerremdir. Emre muhalefet etmezler. Ne emrolunsa onu yaparlar. Melaike, ecsam-ı latîfe-i nuraniyedirler. Muhtelif nevilere münkasımdırlar."

Evet, nasıl ki beşer bir ümnettir, "kelâm" sıfatından gelen şariat-ı İlahiyenin hameleleri, mümessilleri, mütemessilleridir. Öyle de melaike dahi muazzam bir ümnettir ki onların amele kısmı "irade" sıfatından gelen şariat-ı tekviniyenin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Müessir-i Hakiki olan kudret-i Fâtıranın ve irade-i Ezeliyenin emirlerine tabi bir nevi ibadullahtırlar ki ecram-ı ulviyenin her biri onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedirler.

Üçüncü Esas

Mesele-i melaike ve ruhaniyat, o mesailendir ki tek bir cüzün vücudu ile bir küllün tahakkuku bilinir. Bir tek şahsın rü'yeti ile umum nev'in vücudu malûm olur. Çünkü kim inkâr ederse külliye inkâr eder. Bir tekini kabul eden, o nev'in umumunu kabul etmeye mecburdur. Madem öyledir, işte bak: Görmüyor musun ve işitmiyor musun ki bütün ehl-i edyan, bütün asırlarda, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar melaikenin vücuduna ve ruhanîlerin tahakkukuna ittifak etmişler ve insanın taifeleri, birbirinden bahsi ve muhaveresi ve rivayeti gibi melaikelerle muhavere edilmesine ve onların müşahedesine ve onlardan rivayet etmesine icma etmişlerdir.

Acaba hiçbir fert melaikelerden bilbedahe görünmezse hem bilmüşahede bir şahsın veya müteaddid eşhasın vücudu kat'î bilinmezse hem onların bilbedahe, bilmüşahede vücudları hissedilmezse hiç mümkün müdür ki böyle bir icma ve ittifak devam etsin ve böyle müsbet ve vücudî bir emirde ve şuhuda istinad eden bir halde müstemirren ve tevatüren o ittifak devam etsin.

Hem hiç mümkün müdür ki şu itikad-ı umumînin menşei, mebâdi-i zaruriye ve bedihî emirler olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki hakikatsiz bir vehim; bütün inkılabat-ı beşeriyede, bütün akaid-i insaniyede istimrar etsin, beka bulsun. Hem hiç mümkün müdür ki şu ehl-i edyanın, bu icma-ı azîmin senedi; bir hads-i kat'î olmasın, bir yakîn-i şuhudî olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki o hads-i kat'î, o yakîn-i şuhudî, hadsiz emarelerden ve o emareler, hadsiz müşahadat vakıalarından ve o müşahadat vakıaları, şeksiz ve şüphesiz mebâdi-i zaruriyeye istinad etmesin. Öyle ise şu ehl-i edyandaki bu itikad-ı umumîyenin sebebi ve senedi, tevatür-ü manevî kuvvetini ifade eden pek çok kerrat ile melaike müşahedelerinden ve ruhanîlerin rü'yetlerinden hasıl olan mebâdi-i zaruriyedir, esasat-ı kat'iyedir.

Hem hiç mümkün müdür, hiç makul mudur, hiç kabil midir ki hayat-ı içtimaiye-i beşeriye semasının güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan enbiya ve evliya, tevatür suretiyle ve icma-ı manevî kuvvetiyle ihbar ettikleri ve şehadet ettikleri melaike ve ruhaniyatın vücudları ve müşahedeleri, bir şüphe kabul etsin, bir şekke medar olsun. Bâhusus onlar şu meselede ehl-i ihtisastırlar. Malûmdur ki iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar. Hem şu meselede ehl-i ispattırlar. Malûmdur ki iki ehl-i ispat, binler ehl-i nefy ve inkâra müreccahtırlar. Ve bilhassa kâinat semasında daim parlayan ve hiçbir vakit gurûb etmeyen âlem-i hakikatin Şemsü'ş-şümus'u olan Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın ihbaratı ve risalet güneşi olan Zat-ı Ahmediye'nin (asm) şehadeti ve müşahedatı, hiç kabil midir ki bir şüphe kabul etsin. Madem tek bir ruhaniyatın vücudu, bir zamanda tahakkuk etse şu nev'in umumen tahakkukunu gösteriyor. Ve madem şu nev'in vücudu tahakkuk ediyor. Elbette onların suret-i tahakkukunun en ahseni en makulü en makbulü; şeriatın şerh ettiği gibidir, Kur'an'ın gösterdiği gibidir, Sahib-i Mi'rac'ın gördüğü gibidir.

Dördüncü Esas

Şu kâinatın mevcudatına nazar-ı dikkatle bakılsa görünür ki cüz'iyat gibi külliyyatın dahi birer şahs-ı manevîsi vardır ki birer vazife-i külliyesi görünüyor. Onda bir hizmet-i külliye görünüyor. Mesela bir çiçek, kendince bir nakş-ı sanatı gösterip lisan-ı haliyle esma-i Fâtır'ı zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi bir çiçek hükmündedir. Gayet muntazam küllî vazife-i tesbihiyesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir ilanatı, tesbihatı ifade ediyor. Öyle de koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntazam bir vazife-i fitriyesi ve ubudiyeti vardır. Nasıl bir ağaç yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimatı ile bir tesbihatı var. Öyle de koca semavat denizi dahi kelimatı hükmünde olan güneşler, yıldızlar ve ayları ile Fâtır-ı Zülcelal'ine tesbihat yapar ve Sâni'-i Zülcelal'ine hamdeder ve hâkeza... Mevcudat-ı hariciyenin her biri, sureten camid, şuursuz iken gayet hayatkârane ve şuurdarane vazifeleri ve tesbihatları vardır. Elbette nasıl melaikele bunların âlem-i melekûtta mümessilidirler, tesbihatlarını ifade ederler; bunlar dahi âlem-i mülk ve âlem-i şehadette o melaikelelerin timsalleri, haneleri, mescidleri hükmündedirler.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dal'ında beyan edildiği gibi şu saray-ı âlemin Sâni'-i Zülcelal'i, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amelenin birincisi: Melaike ve ruhanîlerdir. Madem nebatat ve cemadat bilmeyerek ve bir bilenin emrinde gayet mühim, ücretsiz hidemattadırlar. Ve hayvanat, bir ücret-i cüz'iyeye mukabilinde bilmeyerek gayet küllî maksatlara hizmet ediyorlar. Ve insan, müccel ve muaccel iki ücret mukabilinde o Sâni'-i Zülcelal'in makasidini bilerek tevfik-i hareket etmek ve her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarmak ve sair hademelere nezaret etmek ile istihdam edilmeleri, bilmüşahede görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki en birinci kısım olan hizmetkârlar, ameleler bulunacaktır.

Hem insana benzer ki o Sâni'-i Zülcelal'in makasid-ı külliyesini bilir bir ubudiyet ile tevfik-i hareket ederler. Hem insanın hilafına olarak hazz-ı nefisten ve cüz'î ücretlerden tecerrüd ederek yalnız Sâni'-i Zülcelal'in nazarı ile emri ile teveccühü ile hesabı ile namı ile ve kurbiyetiyle ihtisas ile ve intisap ile hasıl ettikleri lezzet ve kemal ve zevk ve saadeti kâfi görüp hâlisen muhlisen çalışıyorlar.

اَمْرَهُمْ ۚ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ
Hem dinle: سُبْحَانَكَ بِلَالِ عِبَادِ مُكْرَمُونَ ۚ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ
senalarını işit. يَعْزِمُونَ
Eğer çinnîlerle görüşmek istersen قُلْ اُوْحٰىٓ اِلٰىَّ اَنْزَلَهُ
surlu sureye gir, onları gör, dinle ne
diyorlar? Onlardan ibret al. Bak, diyorlar ki:
اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۙ يَهْدِيْٓ اِلٰى الرُّشْدِ فَآٰمَنَّا بِهِ
وَلَنْ نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا
***

[1]Hâşiye: Melaike manasını ve ruhaniyatın hakikatini inkâra mecal bulamamışlar, belki fıtratın namuslarından “Kuva-yı Sâriye” diye “cereyan eden kuvvetler” namını vererek yanlış bir surette tasvir ile bir cihetten tasdikine mecbur kalmışlar. (Ey kendini akıllı zanneden!..)